

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

УДК 161.225+17.022.1+316.4

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2023.3.4>**Борінштейн Євген Русланович**

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-0323-4457

СОЦІАЛЬНІ ВІДХИЛЕННЯ НОМО SAPIENS: КОНТЕКСТУАЛЬНЕ ПОЛЕ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Суперечливість і різноманіття соціокультурного розвитку протягом всієї історії існування людської цивілізації свідчать про те, що поруч з видатними науковими відкриттями, досягненнями в мистецтві існують і яскраво виражені негативні явища, постійно зустрічаються прояви моральної аномії. Серед найбільш деструктивних проявів сучасності виділимо російську агресію, вбивства, наркоманію, суїцид. Саме ці форми соціальних відхилень (девіацій) при їх масштабному зростанні загрожують своїми вельми серйозними наслідками як духовному і фізичному здоров'ю нації (націй), так і нормальному функціонуванню державних інститутів.

Історично склалося так, що провідне становище у вивченні проблематики соціальних відхилень аж до останнього часу займали праці зарубіжних вчених, тоді як сучасне українське наукове знання, що аналізує соціальні відхилення, виникло тільки після здобуття Україною незалежності. Тому практична база вивчення даного явища незначна. Однак російська агресія значно змінила ситуацію. Сьогодні українські дослідники йдуть в авангарді значно накопиченої практичної фундаментальної основи досліджень соціальних відхилень самого різного роду. При цьому українські вчені провели паралель між Національною ментальністю та оцінкою соціальних відхилень (девіацій-делінквенцій) у контекстуальному полі досліджень.

Сучасне розуміння соціокультурних, соціопсихологічних, соціоекономічних основ розвитку Ното Sapiens надало нове розуміння прогресу людини на основі морально-етичних норм, спродукованим історичним досвідом еволюції національної ментальності. Саме розуміння даної специфіки дозволяє українському суспільству успішно протистояти агресору, що і є найкращим стимулом для подальшого вивчення проблеми.

Ключові слова: соціальне відхилення, девіація, ментальність, національна ментальність, свобода, власність, справедливість, мораль, соціокультурне, цінності.

Вступ. Дослідження соціальних відхилень придбали в сучасній дійсності особливо важливе значення. Історичні події ХХ століття та науково-технічний прогрес надали можливість аналізувати ймовірність омнециду – самогубства людства як біологічного виду. Це тим більше актуально, оскільки саме в ХХ столітті відбувалося свідоме знищення населення (причому як чужих, так і своїх) в особливо масовому порядку, використовуючи весь накопичений арсенал технічних засобів: газу, ядерну зброю і так далі, і тому подібне. У цей час ми зіткнулися з концтаборами, Голокостом, тероризмом, фашизмом, нацизмом, геноцидом та іншими, аж ніяк не фарбуючими людство явищами. Водночас вже 11 вересня 2001 року відбувся знаковий терористичний акт у США.

А під час двох етапів російської агресії можемо констатувати, що соціальна реальність значно змінилася та соціальні відхилення аномічного стану на рівні держави, на які цивілізоване людство деякий час практично не звертало уваги, знову поставило перед Ното Sapiens проблему

омнециду як основну. Тому вивчення соціальних відхилень як невід'ємної складової сучасної дійсності стало обов'язковою потребою, без якої неможливо уявити нинішнє суспільство.

Найбільш логічним нам здається визначення соціального відхилення як будь-якої моделі поведінки, що помітно відрізняється від прийнятих в суспільстві стандартів.

Дослідження соціальних відхилень і заходів боротьби з ними здійснюється в кожній країні з урахуванням специфіки соціально-культурних, соціально-політичних, соціально-економічних, демографічних та інших факторів, що впливають на життя населення. Однак нас в першу чергу цікавлять загальні особливості проблемного поля соціальних відхилень.

Взагалі існує досить об'ємна частина обмежень, заснована на нормах, способі життя суспільства, соціуму, соціальних груп, в яких індивід знаходиться. Заборона різноманітних варіантів поведінки впливає з негативної (заперечної) оцінки таких типів поведінки суспільною свідомістю. Коли ми аналізуємо сукупність заборон у соціально-філософському контексті, необхідно звертатися до теорії свободи Б. Спінози [22]. Тому така заборона є впливом на свободу вибору варіанту поведінки, яка ґрунтується на системі соціальних норм в найширшому розумінні цього поняття. Соціальна норма визначає межу, інтервал допустимого (дозволеного або обов'язкового) поведінки, діяльності людей, соціальних груп, соціальних організацій, які історично склалися в конкретному суспільстві. Тобто соціальні норми суспільства є характеристикою системи ціннісних пріоритетів даного суспільства. Але не можна погодитися з точкою зору, коли стверджується, що норма є мірою корисного, суспільно необхідного функціонування суспільства та його соціальних інститутів, поведінки малих соціальних груп і окремих індивідів, оскільки суспільство може розвиватися, базуючись і на цінностях, пріоритетах негативного характеру. Адже, в Німеччині фашисти прийшли до влади демократичним шляхом, але навряд чи сьогодні у кого-небудь повернеться язик назвати дане суспільство нормальним, а норми, що існують в ньому, корисними.

Таким чином, *актуальність дослідження* визначається: важливістю вивчення механізму соціальних відхилень для організації профілактичної діяльності та створення умов для сталого розвитку спільноти; необхідністю переходу до інноваційного управління у сфері протидії соціальним відхиленням у їх негативістському аспекті розуміння; потребою розробки ефективних та збалансованих механізмів соціального контролю над найбільш деструктивними формами соціальних відхилень у сучасному суспільстві.

Мета дослідження – теоретико-методологічне обґрунтування загальної теорії соціальних відхилень у контекстуальному полі національного менталітету як нового наукового напрямку соціальної філософії.

Завдання дослідження:

1. Дати загальну характеристику теорії соціальних відхилень.
2. Пояснити вплив національної ментальності на теорію соціальних відхилень і розвиток *Homo sapiens*.
3. Провести порівняльний аналіз існуючих теорій соціальних відхилень, розглянути можливість їх детермінації з національним менталітетом
4. Представити модель соціогенезу індивіда, що розкриває феноменологію соціальних відхилень на основі національного менталітету.
5. На основі порівняльної характеристики окремих видів соціальних відхилень виявити як загальні властивості соціальних відхилень, що утворюють основу для об'єднання різних поведінкових відхилень в єдину феноменологічну групу, так і приватні особливості, що виражають специфіку окремих девіацій та ґрунтуються на національному менталітеті.

Об'єкт дослідження – соціальні відхилення *Homo sapiens*.

Предмет дослідження – соціально-філософські закономірності формування, функціонування, прояву, оцінки та корекції соціальних відхилень *Homo Sapiens* у контекстуальному полі національного менталітету.

Теоретико-методологічна база дослідження складається з соціально-філософського аналізу в єдності основоположних методологічних принципів, підходів, категорій, а також ідей і положень, що містяться у філософських працях мислителів минулого і сучасних українських

і зарубіжних вчених з проблем соціальних відхилень і національної ментальності. Безпосередньо методологічну основу роботи складають ідеї і положення соціально-філософської науки, її понятійно-категоріальний апарат в застосуванні до області дослідження. Використовуються принципи єдності історичного і логічного, сутнісного, структурно-змістовного, функціонально-діяльнісного, соціально-онтологічного, системного, соціально-гносеологічного, соціокультурного, цивілізаційного, філософсько-антропологічного та інших підходів, здійснюється аналіз та узагальнення джерел, документів і літератури по темі.

Результати дослідження. Вивчення різних проявів соціальних відхилень найбільш активно почалося вже в XIX столітті в роботах Е. Дюркгейма [14], Г.Зіммеля [20], А. Кетле [19], Р. Мертона [18], П. Сорокіна [21], Г. Тарда [24]. Стосовно українських дослідників можемо виділити Т.З. Гарасиміва [3], В.П.Лютото [5], Н.М. Савельєву [7] та інших. Коло питань, що досліджується українськими вченими стосовно цього напряму дуже велике, тим більше воно зросло під час російської агресії, але ми не бачимо взаємопоєднання проблем розуміння соціальних відхилень у контексті дійсності національної ментальності.

Стосовно національної ментальності необхідно зазначити, що іноземні дослідники у більшості використовують поняття «менталітет». Значний інтерес представляють роботи таких західних вчених, які присвячені етимологічному, семантичному і соціоісторичному аналізу категорій ментальності і менталітету (М. Блок [9], Ф. Бродель [11], М. Вовель [25], Ж. Дюбі [13], Л. Февр [15]); історичному становленню феноменів ментальності і менталітету, їх соціокультурної і цивілізаційної специфіки Г. Бутуль [10], Ж. Лефевр [16], Р.Шпрандель [23]); соціально-філософських аспектів досліджуваної наукової задачі (Р. Мандру [17], Е. Кассієр [12], Ю.Габермас [2], М. Фуко [8]).

А в українських дослідників впроваджується поняття «національна ментальність» (Ю. Візниця [1], О. Лісеєнко [4], І. Поліщук [6] та інші).

Виступаючи глобальним об'єднанням, суспільство, тим не менш, складається з конкретних особистостей, кожна з яких має свої індивідуальні особливості, свій неповторний духовний світ. Аналізуючи світ в контексті своїх власних соціокультурних, соціопсихологічних, соціоекономічних особливостей та конкретних умов свого життя, кожна конкретна людина, сучасний Homo Sapiens, створює свою власну особистісну ментальність, яка не є повним копіюванням менталітету суспільного, хоча і знаходиться під значним його впливом. Ментальність індивідуальна і неповторна для кожної особистості, вона формується, розвивається і змінюється в процесі всього життя людини. Менталітет і ментальність семантично близькі один до одного, але це не абсолютно тотожні явища. Представляючи собою дві сторони єдиної ментальної цілісності, вони пов'язані між собою за принципом зв'язку парних діалектичних категорій загального і одиничного, аналогічно зв'язку між суспільним і індивідуальним свідомістю. Різниця між ними носить тільки кількісний характер.

При цьому особливим значенням володіє категорія «національна ментальність».

Національна ментальність – це набір особистісних, групових соціокультурних, соціопсихологічних, соціоекономічних рис, цінностей, переконань і уявлень, які об'єднують людей певної національності і визначають та перевизначають їх поведінку і мислення. Вона формується під впливом історичних, географічних, релігійних, психологічних, економічних і соціокультурних факторів, включаючи в себе такі аспекти, як мова, релігія, традиції і звичаї, а також особливості сприйняття і оцінки навколишнього світу.

Кожна національність має свою унікальну ментальність, яка відрізняється від інших національностей. Наприклад, в українській національній ментальності найважливішими цінностями є «ЗС»: **свобода, власність, справедливість**.

Відзначимо, що національна ментальність може здійснювати значний вплив на розвиток суспільства, формування його цінностей і норм поведінки. Вона визначає ставлення людей до влади, правових норм, сім'ї, освіти, роботи та інших аспектів життя. Також вона може впливати на сприйняття і розуміння історичних подій і культурних цінностей, формування громадської думки і стереотипів про інші національності і культури.

При цьому входження в контекстуальне поле національної ментальності допоможе нам краще зрозуміти специфіку соціальних відхилень в сучасному суспільстві.

Взагалі свобода вибору особистістю системи і варіанти поведінки небезмежна. Існує досить об'ємна частина заперечень, заснована на нормах, способі життя суспільства, соціуму, соціальних груп, в яких індивід знаходиться. Заборона на різні варіанти поведінки впливає з негативної (негативної) оцінки таких типів поведінки суспільною свідомістю. Соціальна норма визначає межу, інтервал допустимого (дозволеного або обов'язкового) поведінки, діяльності людей, соціальних груп, соціальних організацій, які історично склалися в конкретному суспільстві. Тобто. соціальні норми суспільства є характеристикою системи ціннісних пріоритетів даного суспільства.

Соціальні норми є невід'ємним компонентом системи соціального контролю, допомагають оцінити поведінку індивіда, групи з точки зору відповідності-невідповідності загальноприйнятій поведінці в суспільстві. За допомогою соціальних норм, ми можемо визначати ті чи інші дії, вчинки як нормальні або відхиляються від норм, девіантні.

Термін «**девіація**» (від *лат. Deviation* – відхилення) зазвичай розуміється як відхилення від норми. Необхідно розрізнити «девіацію», «девіантність» і «девіантну поведінку» як відмінні поняття, що мають загальну спрямованість.

Девіантність – це характеристика поведінки, яка не узгоджується з соціальними нормами і цінностями, прийнятими в суспільстві, не відповідає очікуванням групи або всього суспільства. Різниця між поняттями «девіація» і «девіантність» особливо видно в англійській (*deviation – deviance*), німецькій (*devianz – abweichung*) і чеській (*deviace – deviantnost*) мовах. Якби ми говорили про соціальні відхилення, то це звучало б як «відхилення».

Девіантна поведінка з точки зору філософії являє собою окремі вчинки або систему вчинків, що суперечать прийнятим в суспільстві правовим або моральним нормам.

Сформована традиція вивчення соціальних відхилень рекомендує наступне поділ термінів: «девіація», «девіантність», «соціальне відхилення» відносяться до соціальних феноменів, а «девіантна поведінка» більше схильна до аналізу індивідуального поведінкового акту. Однак мені видається більш вірним широке трактування терміна «девіантна поведінка», так як при дослідженні мотивів і установок такої поведінки неможливо розділити психологічну, психічну, соціальну, культурну, біологічну, культурологічну, етнонаціональну та інші складові, що, і відображено у визначенні. Приймаючи дану точку зору, ми маємо можливість в контексті «девіантної поведінки» розглядати весь спектр проблем.

На мою думку, на даний момент в науковому знанні недооцінено значення філософського підходу до аналізу дійсності. А при аналізі соціальних відхилень як системи його роль ще вагоміше.

Такий підхід надає можливість вважати девіантність якістю дій у ціннісно-нормативній системі суспільства.

При вивченні соціальних підстав девіантної поведінки необхідно враховувати ряд особливостей теоретичного і практичного розуміння девіації, що впливають як на оцінку причин соціальних відхилень, так і на аналіз їх наслідків, механізму функціонування і розвитку девіації. Постараємося виділити на наш погляд найбільш важливі.

Різна оцінка одного і того ж вчинку в залежності від цінностей суспільства, соціальних і культурних норм. Один і той же вчинок може кваліфікуватися одним суспільством як норма, а іншим – як відхилення. Так, знаменитий вигук Галілео Галілея (до речі, вигаданий, Галілей на нього не зважився, тому і не був спалений на багатті; тут немає ніякого засудження, просто, констатація факту): «і все-таки вона крутиться!» сьогодні нами оцінюється як норма, адже Земля дійсно обертається навколо Сонця. Але, під час життя великого вченого, безумовно, вважалося відхиленням, «єресю». Або вчинки Жанни Д'арк. Французи її поведінку вважали героїчним, нормальним для патріотично-налаштованого франка. У той же час сакси вважали їх бунтом проти законної влади (правда влада була не обрана, а завойована, але кого це цікавило?). Даний ряд можна продовжити. Так, людина, що йде пізно ввечері по вулиці в більшості

міст США, буде сприйнятий поліцією як той, у кого щось сталося, оскільки більшість людей в цей час знаходяться вдома. А в Україні така поведінка буде сприйнята як норма. Отже, *на розуміння вчинку як нормального або відхиляється впливають норми і цінності конкретного суспільства, норми і цінності часу, коли він здійснений.*

Частота відхилень. Поведінка, що відхиляється, майже також природна для суспільства, як і норма. Якщо ми візьмемо один день з нашого життя, то побачимо, що за добу нами скоєно безліч вчинків, що суперечать нормам. Наприклад, запізнилися на роботу, перейшли вулицю на червоне світло, викинули сміття повз урни і т.д., і т. п. важливо тільки, щоб всі ці відхилення не перейшли в норму. Якщо всі будуть переходити вулицю на червоне світло, неможливо стане їздити на машинах, та й кількість дорожніх «пробок» різко зросте. Для регулювання нашої поведінки й існують елементи соціального контролю. На частоту відхилень безпосередньо впливає ефективність функціонування елементів соціального контролю.

Серйозність наслідків девіантної поведінки. Всі перераховані вище приклади можуть мати для суспільства як серйозні, так і несерйозні наслідки. Начебто нічого страшного не сталося: людина перейшла вулицю на червоне світло. Але все буде розцінено інакше, якщо через це станеться аварія, особливо в тому випадку, коли загинуть люди. Змоделюємо ще кілька ситуацій. Діти грають на балконі, наповнюють пакети водою і кидають вниз, начебто дрібниця. А уявіть себе на місці людини, під ногами якого (добре, що не на голові!) розривається такий пакет. Можна замочити ноги, а можна отримати розрив серця. Продовжувати будемо до нескінченності. Значить, *серйозність наслідків соціальних відхилень залежить від частоти порушень.* Чим порушень більше – тим серйозніші наслідки для суспільства.

Класифікація девіантної поведінки. Сьогодні вчені вважають за краще два рівнозначних варіанти класифікації. Одні говорять про девіантну і делінквентну поведінку. Тоді в рамках девіації аналізуються порушення соціальних норм, а делінквенція розглядає порушення законів. Такий підхід є суттєвим для групи юридичних наук, оскільки вони вивчають виключно правопорушення. Інші вважають правильним більш широке розуміння девіації як всіляких відхилень, в тому числі і правових. А вже в девіантному поведінці існує більш докладний поділ на відносний і абсолютний підходи до оцінки відхиляється поведінки. Відносний підхід досліджує порушення соціальних і культурних норм, а абсолютний – порушення юридичних законів, злочини. Відзначимо, що точка зору вчених залежить тут виключно від заявленої ними проблематики.

Аналіз проблем соціальних відхилень під філософським кутом зору допоможе краще зрозуміти сучасне суспільство, що трансформується.

Коли йдеться про сучасну людину – Homo Sapiens – необхідно розуміти, що соціальні відхилення та їх оцінка залежать від багатьох факторів, у тому числі від контекстуального поля національної ментальності.

Ментальність як феномен буття суспільства, його соціокультурних утворень і конкретних людей являє собою складну систему життя людини, що складається з елементів – ідеалів, які виступають в ролі образів об'єктивно-суб'єктивного світу.

Відображення реально існуючого світу за допомогою системи ідеалів є одним з найважливіших властивостей людського буття, як на соціокультурному, так і на індивідуальному рівні.

У кожному соціумі існує свій власний, унікальний, характерний тільки для нього конгломерат ідеалів, що утворюють історично минущу, яка отримує закріплення в ментальності систему цінностей зі своєю ієрархією, зрозуміти і досягнути які здатний тільки представник даного суспільства, Homo Sapiens, що володіє розумом переключитися з матеріальної оболонки ідеалу на його надчуттєве морально-духовне значення. Саме тому українське суспільство перемагає російських делінквентів-шизофашистів, які замість розуму використовують псевдоідею вбити все живе, яскравим доказом чому служить нещодавня заява російської ведучої М. Симоньян, яка запропонувала підірвати ядерну бомбу над Сибір'ю. Але й логічною буде перемога Homo sapiens над аномічно-аморальною «людиною».

Висновки.

1. Сьогодні, під час глобальної трансформації, вивчення соціальних відхилень має першорядну важливість для аналізу відносин у ціннісно-нормативній системі суспільства.

2. Аналізуючи девіантні прояви доцільно використовувати філософський підхід, що ґрунтується на всеосяжному цілісному аналізі відхиляється (девіантного) поведінки.

3. При вивченні соціальних підстав девіантної поведінки необхідно враховувати ряд особливостей теоретичного і практичного розуміння девіації, що впливають як на оцінку причин соціальних відхилень, так і на аналіз їх наслідків, механізму функціонування і розвитку девіації. Найбільш значними нам представляються наступні: різна оцінка одного і того ж вчинку в залежності від цінностей суспільства, соціальних і культурних норм; частота відхилень; серйозність наслідків девіантної поведінки; проблема «позитивного» і «негативного» відхилення; класифікація девіантної поведінки.

4. На розуміння вчинку як нормального або відхиляється впливають норми і цінності конкретного суспільства, норми і цінності часу, коли він здійснений.

5. Серйозність наслідків соціальних відхилень залежить від частоти порушень. На частоту відхилень безпосередньо впливає ефективність функціонування елементів соціального контролю.

6. Національна ментальність є соціокультурним явищем, яке постійно трансформується, тому знаходиться в стані соціокультурної динаміці. Соціокультурна динаміка національної ментальності являє собою процес її становлення і розвитку на основних етапах соціокультурного і онтогенетичного розвитку людини і соціуму, що відбуваються під впливом змін в складових їх ідеалах.

7. Еволюція національної ментальності, показує, що вона схильна до соціокультурної динаміки, здатна змінюватися і трансформуватися з плином часу, в прямій залежності від зміни факторів, що впливають на неї, а саме: соціокультурного середовища; умов життя і особливостей самої людини. Значні зміни в національній ментальності здатні відбуватися, перш за все, в двох випадках: в процесі становлення і розвитку людини як особистості в міру його соціалізації; у зрілої людини, що живе в епоху змін суспільного ладу. Причиною обох випадків змін в національній ментальності служать зміни в системі домінуючих в ній ідеалів Homo sapiens.

8. Національна ментальність українців базується на історико-культурній системній площині «3с»: свобода, власність, справедливість, що й є основою розвитку демократичного суспільства сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Візниця Ю. Національна ментальність та риси її українського виміру. *Український соціум*. 2010. № 2(33). С. 13–19.
2. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну. Київ : Четверта хвиля, 2001. 424 с.
3. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 420 с.
4. Лісеєнко О. В. Аксиологічні засади дослідження національної ментальності. *Перспективи*. Соціально-політичний журнал. 2019. № 4. С. 76–82.
5. Лютий В. П. Соціальна робота с групами девіантної поведінки : навчальний посібник. Київ : Академія праці і соціальних відносин, 2000. 54 с.
6. Поліщук І. О. Дефініція та структура поняття «національна ментальність». *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Політологія. 2017. № 2. С. 105–113.
7. Савельєва Н. М. Соціальна профілактика девіантної поведінки: курс лекцій з презентацією. Полтава : ПНПУ, 2016. 110 с.
8. Фуко М. Археологія знання. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 326 с.
9. Bloch Marc. *The Historian's Craft: Reflections on the Nature and Uses of History and the Techniques and Methods of Those Who Write It*. Publisher : Vintage, 1964. 224 p.
10. Bouthoul G. *Le phenomene – guerre*. Paris : Payot, 1962. 283 p.

11. Braudel Fernand. *La Dynamique du capitalisme*. Paris : Flammarion , 1988. 120 p.
12. Cassirer Ernst. *Philosophie der symbolischen Formen*. Meiner, 2010. 322 p.
13. Duby Georges. *Love and Marriage in the Middle Ages*. Publisher : University of Chicago Press ; 1st edition, 1996. 242 p.
14. Durkheim Émile. *The division of labor in society*. Publisher : Digireads.com, 2013. 260 p.
15. Febvre Lucien. *Civilisation. Évolution d'un mot et d'un groupe d'idées*. Paris : Renaissance du livre, 193. 56 p.
16. Lefevre G. *La Grand peur de 1789. Suivi de Les foules revolutionnaires*. Paris, 1988. 272 p.
17. Mandrou Robert. *History of European Thought: from Humanism to Science*, The Pelican: 1480–1700. Publisher : Penguin Books, 1979. 336 p.
18. Merton Robert. *Social Theory and Social Structure*. Publisher : Free Press, 1968. 702 p.
19. Quetelet Adolphe. *Facts, laws and phenomena of natural philosophy, or, Summary of a course of general physics*. Published By: The University of Chicago Press. *American Journal of Sociology*. Vol. 92. No. 5 (Mar., 1987), pp. 1140–1169 (30 pages).
20. Simmel Georg. *Philosophie des Geldes*. Berliner Ausgabe, 2016. 576 p.
21. Sorokin Pitirim. *Social and Cultural Dynamics*. Publisher : Extending Horizons Books ; Revised edition, 1957. 720 p.
22. Spinoza Benedict. *The Ethics (Ethica Ordine Geometrico Demonstrata)*. Publisher : CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. 162 p.
23. Sprandel R. *Mentalitäten und Systeme: neue Zugänge zur mittelalterlichen Geschichte*. Stuttgart, 1972. 178 p.
24. Tarde Gabriel. *Monadology and Sociology*. Publisher : Re.Press; Illustrated edition, 2012. 102 p.
25. Vovelle M. *La Mentalité révolutionnaire: société et mentalités sous la Révolution française*. Paris : Éditions sociales, 1986. 293 p.

REFERENCES

1. Viznytsia Yu. *Natsionalna mentalnist ta rysy yii ukrainskoho vymiru* [National mentality and features of its Ukrainian dimension]. *Ukrainskyi sotsium*. 2010. № 2(33). S. 13–19.
2. Habermas Yu. *Filosofskyi dyskurs Modernu* [Philosophical Discourse of the Modern]. Kyivi Chetverta khvyliia, 2001. 424 s.
3. Harasymiv T. Z. *Pryrodni ta sotsialni determinanty formuvannia deviantnoi povedinky liudyny: filosofsko-pravovyi vymir* [Natural and social determinants of the formation of deviant human behavior: philosophical and legal dimension] : monohrafiia. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2012. 420 s.
4. Liseienko O. V. *Aksiolohichni zasady doslidzhennia natsionalnoi mentalnosti* [Axiological bases of research of national mentality] *Perspektyvy. Sotsialno-politychnyi zhurnal*. 2019. № 4. S. 76–82.
5. Liutyi V.P. *Sotsialna robota s hrupamy deviantnoi povedinky* [Social work with groups of deviant behavior] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Akademiia pratsi i sotsialnykh vidnosyn, 2000. 54 s.
6. Polishchuk I.O. *Definitsiia ta struktura poniattia «natsionalna mentalnist»* [Definition and structure of the concept of "national mentality"] *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho» . Seriia : Politolohiia*. 2017. № 2. S. 105–113.
7. Savelieva N. M. *Sotsialna profilaktyka deviantnoi povedinky* [Social prevention of deviant behavior: a course of lectures with a presentation] : kurs lektsii z prezentatsiieiu. Poltava : PNP, 2016. 110 s.
8. Fuko M. *Arkheolohiia znannia* [Archeology of knowledge]. Kyiv : Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2003. 326 s.
9. Bloch Marc. *The Historian's Craft: Reflections on the Nature and Uses of History and the Techniques and Methods of Those Who Write It*. Publisher : Vintage, 1964. 224 p.
10. Bouthoul G. *Le phenomene – guerre*. Paris : Payot, 1962. 283 p.
11. Braudel Fernand. *La Dynamique du capitalisme*. Paris: Flammarion , 1988. 120 p.
12. Cassirer Ernst. *Philosophie der symbolischen Formen*. Meiner, 2010. 322 p.
13. Duby Georges. *Love and Marriage in the Middle Ages*. Publisher : University of Chicago Press; 1st edition, 1996. 242 p.
14. Durkheim Émile. *The division of labor in society*. Publisher: †Digireads.com, 2013. 260 p.
15. Febvre Lucien. *Civilisation. Évolution d'un mot et d'un groupe d'idées*. Paris: Renaissance du livre, 193. 56 p.

16. Lefevre G. La Grand peur de 1789. Suivi de Les foules revolutionnaires. Paris, 1988. 272 p.
17. Mandrou Robert. History of European Thought: from Humanism to Science, The Pelican: 1480–1700. Publisher : Penguin Books, 1979. 336 p.
18. Merton Robert. Social Theory and Social Structure. Publisher : Free Press, 1968. 702p.
19. Quetelet Adolphe. Facts, laws and phenomena of natural philosophy, or, Summary of a course of general physics. Published By: The University of Chicago Press. *American Journal of Sociology*. Vol. 92. No. 5 (Mar., 1987), pp. 1140–1169 (30 pages).
20. Simmel Georg. Philosophie des Geldes. Berliner Ausgabe, 2016. 576 p.
21. Sorokin Pitirim. Social and Cultural Dynamics. Publisher : Extending Horizons Books; Revised edition, 1957. 720 p.
22. Spinoza Benedict. The Ethics (Ethica Ordine Geometrico Demonstrata). Publisher: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. 162 p.
23. Sprandel R. Mentalitäten und Systeme: neue Zugänge zur mittelalterlichen Geschichte. Stuttgart, 1972. 178 p.
24. Tarde Gabriel. Monadology and Sociology. Publisher : Re.Press; Illustrated edition, 2012. 102 p.
25. Vovelle M. La Mentalité révolutionnaire: société et mentalités sous la Révolution française. Paris : Éditions sociales, 1986. 293 p.

Borinshtein Yevgen Ruslavovich

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of Philosophy, Sociology and Management of Sociocultural Activities
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0323-4457

SOCIAL DEVIATIONS OF HOMO SAPIENS: THE CONTEXTUAL FIELD OF NATIONAL MENTALITY

Relevance of the problem. The inconsistency and diversity of sociocultural development throughout the history of human civilization indicate that along with outstanding scientific discoveries, achievements in art, there are also pronounced negative phenomena, constantly occurring manifestations of moral anomie. Among the most destructive manifestations of our time, we will single out Russian aggression, murder, drug addiction, and suicide. It is these forms of social deviations, with their large-scale growth, that threaten their very serious consequences both for the spiritual and physical health of the nation (nations) and for the normal functioning of state institutions.

Historically, the leading position in the study of the problems of social deviations until recently was occupied by the works of foreign scientists, while modern Ukrainian scientific knowledge analyzing social deviations arose only after Ukraine gained independence. Therefore, the practical basis for studying this phenomenon is insignificant. However, Russian aggression has significantly changed the situation. Today, Ukrainian researchers are at the forefront of a significantly accumulated practical fundamental basis for research on social deviations of various kinds. At the same time, Ukrainian scientists have drawn a parallel between the National mentality and the assessment of social deviations (deviations-delinquencies) in the contextual field of research.

The modern understanding of the sociocultural, sociopsychological, and socioeconomic foundations of the development of Homo Sapiens has provided a new understanding of human progress based on moral and ethical norms produced by the historical experience of the evolution of national mentality. It is the understanding of these specifics that allows Ukrainian society to successfully resist the aggressor, which is the best incentive for further study of the problem.

Key words: social deviation, deviation, mentality, national mentality, freedom, property, justice, morality, sociocultural, values.